

ԹԵՐԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ԼԵԶՎԻ ՄԵՉ. ՏԱՐԲԵՐ ՄՈՏԵՅՈՒՄՆԵՐ

Սույն հոդվածի նպատակն է քննության առնել թերասություն լեզվական երևույթը, նրա դերն ու նշանակությունը լեզվի մեջ: Փորձ է արվել ներկայացնել թերասությունների ուսումնասիրությամբ զբաղվող տարբեր գիտնականների կողմից առաջ քաշված մոտեցումները այս լեզվական ռազմավարության մասին, բացահայտել կատարված եզրահանգումների ընդհանրությունները՝ սիստեմատիկ վեր հանելով յուրաքանչյուրի առանձնահատկությունները:

Բանալի բառեր. *հաղորդակցական ռազմավարություն, մետալեզվական գործառույթ իրականացնող բառեր, թերասություններ, անորոշություն, կասկած, քաղաքավարություն, մեղմացում*

Հայտնի է, որ լեզուն ճշգրիտ համակարգ է, և խոսքի մեջ անորոշությունը, անվճռականությունը կարող են համարվել թերություն: Սակայն որոշ լեզվաբանների մոտ այս գաղափարը քննադատության է արժանացել հիմք ընդունելով այն, որ լեզվի ճշգրիտ և հստակ կիրառությունը ոչ միշտ կարող է լինել արդյունավետ: Ավելին, նրանք գտնում են, որ լեզվին որոշակի անորոշություն, անվճռականություն հաղորդելը դրա կարևոր առանձնահատկություններից մեկն է /Stubbs, 1986; Myers, 1989; Channell, 1994; Dubois, 1987/:

Տարբեր համատեքստերում խոսողը իր խոսքը կազմում է այնպես, որ այն արդյունավետ կերպով ծառայի իր հաղորդակցական նպատակներին: Հետազոտությունները ցույց են տվել, որ լեզվում գոյություն ունեն բառեր և արտահայտություններ, այսպես կոչված թերասություններ (hedges), որոնց միջոցով խոսողը կարող է արտահայտել իր վերաբերմունքը տվյալ ասույթի վերաբերյալ՝ խոսքին հաղորդելով անորոշություն, կասկած և այլն: Թերասությունները հաղորդակցական ռազմավարություններ են, որոնց միջոցով խոսողը մեղմացնում է իր խոսքը, ներկայացնում իր պահանջները զգուշությամբ՝ դրանք դարձնելով ավելի ընդունելի միջանձնային հարաբերություններում: Ինչպես նշվել է, թերասությունները խոսքին հաղորդում են անորոշություն, անվճռականություն, կասկած: Ավելին, դրանց միջոցով հեղինակը կարող է նվազեցնել իր պատասխանատվությունը հաղորդվող տեղեկության նկատմամբ: Թերասության կիրառությունը լեզվի մեջ պայմանավորված է անհատի լեզվական գիտելիքներով, տվյալ համատեքստով և խոսքային իրադրությամբ, ինչպես նաև խոսողի մտադրությամբ:

Լեզվաբանության մեջ Ու. Վայնրայխը առաջինն էր, ով ի հայտ բերեց թերասության նշանակալի դերը խոսքում: «Անգլերենի իմաստային կառուցվածքի վերաբերյալ» իր հայտնի հոդվածում նա անդրադառնում է թերասություններին՝ անվանելով դրանք մետալեզվական գործառույթ իրականացնող բառեր (metalinguistic operators): Հեղինակը նշում է, որ «ցանկացած լեզվում մետալեզվական գործառույթ իրականացնող բառերը,

ինչպես օրինակ անգլերենում true, real, so-called, strictly speaking և like բառերը, կիրառվում են որպես ուղղորդող, խթանող բառեր (instructions) տվյալ տեղեկության ավելի լայն կամ ավելի նեղ մեկնաբանության համար» /Weinreich, 1966: 169/:

Թերասություն եզրույթը լեզվաբանության մեջ առաջին անգամ հանդիպում ենք Ջ. Լեյկոֆի աշխատություններում, որոնք էլ հիմք հանդիսացան այդ եզրույթի հետագա զարգացման և ուսումնասիրության համար: Ջ. Լեյկոֆի ուսումնասիրությունները գլխավորապես հիմնված են Լ. Չադեհի և Է. Ռոշի տեսությունների վրա:

Լ. Չադեհը առաջ է քաշում է իր՝ այսպես կոչվող անորոշ խմբերի տեսությունը (fuzzy set theory), որի գլխավոր գաղափարը հետևյալն է. առարկաները, անձերը չունեն անդամակցության հստակ սահմանված չափանիշներ և տվյալ անձը կամ առարկան ոչ թե պատկանում է կամ չի պատկանում տվյալ խմբին, այլ ներառված է դրա մեջ որոշակի աստիճանով: Ըստ նրա՝ անորոշ խումբը առարկաների դասակարգ է, որն ունի անդամակցության աստիճանի շարունակականություն: Օրինակ՝ John is tall. նախադասության մեջ բարձրահասակ լինելը հարաբերական է այն իմաստով, որ զանազանների և բարձրահասակների շրջանակներում այն ընկալվում է լիովին տարբեր կերպ /Zadeh, 1965/:

Ըստ Է. Ռոշի հայտնի նախատիպերի տեսության (prototype theory)՝ ցանկացած առարկա պատկանում է որոշակի իմաստային կարգի, սակայն «ներկայացնում է» այն տարբեր աստիճաններով: Օրինակ՝ նա առաջարկում է դասակարգել թռչունները՝ ըստ դրանց՝ կատարելապես թռչունների դասին պատկանելու աստիճանի և գալիս է այն եզրակացությանը, որ շիկահավը թռչունների դասի ավելի բնորոշ ներկայացուցիչ է, քան պինգվինը: Ելնելով իրականացված դասակարգումներից՝ Է. Ռոշը տարբերակում է տվյալ կարգի կենտրոնական անդամներ՝ դրանք անվանելով նախատիպեր կամ նախատիպային անդամներ, ինչպես նաև երկրորդական անդամներ, որոնք տվյալ կարգին ոչ այնքան բնորոշ ներկայացուցիչներ են: Այսպիսով, նրա տեսությունը ցույց է տալիս, որ անդամակցությունը տվյալ կարգի աստիճանին առնչվող խնդիր է /Rosch, 1973/:

Հիմնվելով վերը ներկայացված գիտնականների կողմից առաջադրված տեսությունների վրա՝ Ջ. Լեյկոֆը գալիս է այն եզրակացությանը, որ նախադասությունները լինում են ոչ թե ճիշտ, սխալ կամ անիմաստ, այլ դրանք համարվում են ճիշտ կամ սխալ որոշակի չափով, կամ ճիշտ որոշակի իմաստով և սխալ մեկ այլ իմաստով: Նա թերասությունները դիտարկում է որպես «բառեր, որոնք իմաստները դարձնում են ավելի խճճված կամ ավելի են պարզեցնում դրանք» /Lakoff, 1972: 195/:

Հարկ է նշել, որ թերասության հասկացույթը լեզվաբանության մեջ բազմաթիվ փոփոխություններ է կրել: Սկզբնական շրջանում այն ուսումնասիրվել է բացառապես իմաստաբանության դիտանկյունից, հետագայում թերասություն եզրույթը լայն կիրառություն ունեցավ գործաբանության մեջ: Գիտնականները ամենատարբեր մոտեցումներն են ցուցաբերում այս լեզվական ռազմավարության շուրջ՝ տալով տարբեր, երբեմն նաև հակասական բնորոշումներ: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ թերասությունները

կիրառվում են տարբեր նպատակներով: Քննարկենք դրանք՝ առանձնացնելով երեք հիմնական գործառույթ:

1. Թերասությունները՝ որպես անորոշության արտահայտման միջոց

Խոսքը միտումնավոր անորոշ դարձնելը դիտարկվում է որպես հաղորդակցական ունակության կարևոր գործոն: Խոսքը համարվում է անորոշ այն դեպքում, երբ տվյալ տեղեկությունը չի պարունակում ակնկալվող ճշգրտություն: Հաղորդակցության ընթացքում խոսողը, ելնելով իր հաղորդակցական նպատակներից, երբեմն կիրառում է այնպիսի արտահայտություններ, որոնք անորոշ են թողնում տվյալ առարկայի ճշգրիտ որակը, քանակը, ինքնությունը և այլն: Խոսքը անորոշ դարձնելու վառ միջոց են թերասությունները, որոնք լեզվում կիրառվում են խոսքին նպատակային անորոշություն հաղորդելու համար: Նմանատիպ թերասությունների օրինակներ են about, a sort of, a kind of, somewhat, almost և այլն: Խոսողը խոսքը միտումնավոր կերպով դարձնում է ոչ հստակ, երբ նա խոսում է խնդիրների մասին, որոնք կարող են առաջացնել հակասական արձագանքներ, ինչպես նաև երբ խոսողը վստահ չէ ներկայացված փաստերի ճշգրիտ լինելու վրա:

Թերասությունները, որպես խոսքին անորոշություն հաղորդելու միջոց, մանրամասն ուսումնասիրվել են Ջ. Չենըլի կողմից: Ինչպես արդեն նշել ենք, նա քննադատում է այն միտքը, որ լեզվի կիրառությունը պետք է լինի հստակ և պարզ՝ պնդելով, որ անորոշությունը լեզվի հիմնական առանձնահատկություններից մեկն է: Ըստ Ջ. Չենըլի՝ խոսքը անորոշ դարձնելը չի կարող համարվել լավ կամ վատ: Էական է, որ անորոշ, անվճռական խոսքը ճիշտ կերպով ծառայի խոսողի հաղորդակցական նպատակներին: Նա առաջ է քաշում այն դրույթը, որ խոսքին անվճռականություն հաղորդելու կարողությունը տվյալ համատեքստում կախված է խոսողի հաղորդակցական ունակություններից: Անորոշության մասին խոսելիս գիտնականը մեծ կարևորություն է տալիս համապատասխանությանը՝ երբ լեզվի կիրառությունը համապատասխանում է լեզվաբանական և սոցիալ-լեզվաբանական ակնկալիքներին /Channell, 1994/:

Մի շարք գիտնականներ առանձնացնում են անորոշություն հաղորդող թերասությունների տարբեր տեսակներ:

Այսպես, Է. Փրինսը, Ջ. Ֆրեյդերը և Չ. Բոսկը տարբերակում են անորոշության երկու տեսակ՝ անորոշություն, որն արտահայտվում է տվյալ ասույթի բովանդակության մեջ և անորոշություն, որն առկա է տվյալ ասույթի բովանդակության և խոսողի միջև, այսինքն, այս դեպքում նկատվում է խոսողի վերաբերմունքը հաղորդվող տեղեկության ճշգրիտ լինելու նկատմամբ: Անորոշության առաջին տեսակը նրանք անվանում են մոտարկիչներ (approximators), որոնք իրենց հերթին բաժանվում են երկու մասի՝ հարմարեցնող բառեր (adaptors) և ամբողջացնող բառեր (rounders): Հարմարեցնող բառերը համապատասխանեցնում են արդեն իսկ գոյություն ունեցող հասկացույթը նոր եզրույթի հետ: Նմանատիպ թերասությունների օրինակներ են՝ a sort of, almost, somewhat, a little bit և այլն: Այսպես կոչված ամբողջացնող բառերը մասնանշում են մոտավորություն, ոչ ճշգրտություն, օրինակ՝ about, approximately, something around և այլն: Անորոշության երկրորդ տեսակը նրանք անվանում են պաշտպանիչներ (shields), որոնք փոփոխության են ենթարկում տվյալ բովանդակության և խոսողի միջև հարաբերությունը: Տարբերակվում են

պաշտպանիչների երկու տեսակ՝ իրական պաշտպանիչներ (plausibility shields), որոնք արտահայտում են կասկած, օրինակ՝ I think, as far as I can tell և այլն, ինչպես նաև վերագրող պաշտպանիչներ (attribution shields): Դրանք տվյալ տեղեկության պատասխանատվությունը վերագրում են ոչ թե խոսողին, այլ որևէ երրորդ անձի), օրինակ՝ according to her estimates, presumably և այլն /Prince, Frader, Bosk, 1982/:

Նմանատիպ դասակարգում է առաջարկում նաև Ա. Հյուբլերը: Նա տարբերակում է անորոշություն հաղորդող բառերի երկու տեսակ՝ բուն թերասություններ (hedges) և նվազեցուցիչներ (understatements)՝ նվազեցուցիչները դիտարկելով որպես ընդհանուր եզրույթ անորոշություն հաղորդող բառերի երկու տեսակների համար: Միևնույն ժամանակ նա մատնանշում է, որ թե՛ թերասությունները, և թե՛ նվազեցուցիչները կատարում են միևնույն գործառույթ՝ արտահայտում են անորոշություն, նախադասությունները դարձնում ավելի ընդունելի խոսակցի կողմից՝ այդպիսով մեծացնելով դրանց հավանության արժանանալու հնարավորությունը: Ըստ Հյուբլերի՝ նվազեցուցիչները արտահայտում են անորոշություն, որն առնչվում է տվյալ նախադասության բովանդակությանը: Օրինակ՝ It is a bit cold in here. նախադասության մեջ a bit բառն ունի նվազեցուցիչի գործառույթ: Մինչդեռ թերասությունների կիրառության դեպքում առկա է նաև խոսողի վերաբերմունքը տվյալ տեղեկության նկատմամբ: Օրինակ՝ I think it is the right time to leave for there. Այս նախադասության մեջ I think արտահայտությունը համարվում է թերասություն /Hübler, 1983/:

Չուգահեռներ անցկացնելով ներկայացված դասակարգումների միջև՝ կարելի է ասել, որ Է. Փրինսի, Ջ. Ֆրեյդերի և Չ. Բոսկի կողմից առաջադրված «մոտարկիչները» համապատասխանում են Ա. Հյուբլերի ներկայացրած «նվազեցուցիչներին», մինչդեռ «պաշտպանիչները» համապատասխանում են «թերասություններին»: Հարկ է նաև նշել, որ այս գիտնականների հետազոտությունները գլխավորապես հիմնված են Ջ. Լեյկոֆի՝ թերասությունների վերաբերյալ սկզբնական ուսումնասիրությունների և եզրահանգումների վրա, սակայն եթե Ջ. Լեյկոֆը թերասությունները դիտարկում է որպես բառեր, որոնք պարզեցնում կամ ավելի են բարդեցնում իմաստը, վերոհիշյալ գիտնականները թերասությունները համարում են տվյալ նախադասության իմաստը ավելի բարդեցնող միջոցներ:

2. Թերասությունները՝ որպես քաղաքավարության դրսևորման միջոց

Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ թերասությունները կարևոր դերակատարություն ունեն խոսքը քաղաքավարի դարձնելիս: Իրենց հայտնի քաղաքավարության տեսությունում Պ. Բրաունը և Ս. Լևինսոնը տարբերակում են քաղաքավարության երկու տեսակ՝ դրական (positive politeness) և բացասական (negative politeness): Դրական քաղաքավարություն դրսևորելիս խոսողի ցանկությունը կամ կարծիքը որոշ չափով համընկնում է խոսակցի տեսակետի հետ: Նման դեպքերում խոսողը գլխավորապես բախվում է խոսակցի «դրական դեմքին»: Բացասական քաղաքավարությունը ընկալվում է որպես գործողություն, որն ուղղված է խոսակցի «բացասական դեմքին»: Բացասական քաղաքավարություն դրսևորելիս խոսողը իր խոսքը կազմում է

ազատ՝ միաժամանակ մեղմացնելով այն՝ խոսակցի հետ հնարավոր տարակարծություններից խուսափելու համար:

Պ. Բրաունի և Ս. Լևինսոնի տեսությունը գլխավորապես հիմնված է դեմքի գաղափարի վրա: Ըստ նրանց՝ թերասությունները խոսքի մեջ կիրառվում են դեմքի նկատմամբ վտանգը նվազեցնելու, տարակարծությունից խուսափելու նպատակով: Թերասությունները համարվում են բացասական քաղաքավարության ռազմավարություններ, քանի որ դրանց միջոցով հնարավոր է դառնում նվազեցնել այն խոսքային իրադրությունների ուժը, որոնք կարող են խոսակցի հետ կոնֆլիկտներ ստեղծել: Այնուամենայնիվ, թե՛ բացասական, և թե՛ դրական քաղաքավարություն դրսևորելիս նպատակը մեկն է՝ փրկել կամ խոսողի, կամ լսողի դեմքը /Brown & Levinson, 1987/:

Ըստ Ռ. Մարկկանենի և Հ. Շրոյդերի՝ սեփական դեմքը փրկելու անհրաժեշտությունը առաջնային է խոսքի մեջ թերասություններ կիրառելու համար: Թերասությունները խոսող-խոսակցից, գրող-ընթերցող հաղորդակցության արդյունք են և իմաստավորվում են միմիայն ընթերցողի մոտ առաջացող պատասխանի միջոցով /Markkanen & Schröder, 1988/:

Ինչպես Պ. Բրաունը և Ս. Լևինսոնը, Ջ. Մայերսը ևս թերասությունները դիտարկում է որպես բացասական քաղաքավարություն արտահայտելու միջոցներ: Ըստ նրա՝ խոսողը բախվում է խոսակցի բացասական դեմքին այն դեպքում, երբ նա հնարավորություն չի տալիս խոսակցին ունենալ գործողության ազատություն՝ առաջ տանելով իր պահանջները և ստիպելով ընդունել դրանք: Ավելին, Ջ. Մայերսը ենթադրում է, որ անհրաժեշտ է պահանջները ներկայացնել այնպես, որ խոսակցից ազատ լինի դրանց մեկնաբանության մեջ: Գիտնականը առաջ է քաշում այն միտքը, որ թերասությունների կիրառությունը դառնում է պարտադիր այն դեպքում, երբ խոսողը ցանկանում է ինչ-որ բան առաջարկել՝ նշելով, որ այն թերասությունները, որոնք մատնանշում են խոսողի և խոսակցի կամ գրողի և ընթերցողի միջև հարաբերությունները, քաղաքավարություն արտահայտող թերասություններ են /Myers, 1989/:

Ըստ Ա. Հյուբլերի՝ թերասությունների միջոցով խոսողը նվազեցնում է մերժման վտանգը: «Թերասությունները նախադասությունները դարձնում են ավելի ընդունելի և այդպիսով մեծացնում խոսակցի կողմից հաստատվելու հավանականությունը» /Hübler, 1983: 23/: Ա. Հյուբլերը ենթադրում է, որ որքան աննկատ են կիրառվում դեմքը փրկելու ռազմավարությունները խոսքում, այնքան ավելի արդյունավետ են դրանք ծառայում իրենց հաղորդակցական նպատակներին:

3. Թերասությունները՝ որպես խոսքի մեղմացման միջոց

Մի շարք գիտնականներ թերասությունները դիտարկում են որպես խոսքը մեղմացնելու միջոցներ, որոնք նվազեցնում են խոսքային իրադրության հնարավոր բացասական ազդեցությունը և թույլ են տալիս խոսողին խուսափելու հնարավոր անբարյացակամությունից կամ կոնֆլիկտներից: Ըստ Բ. Ֆրեյզերի՝ «մեղմացումը ռազմավարություն է, որը նվազեցնում է այն խոսքային իրադրության ուժը, որի հետևանքները ոչ ցանկալի են ունկնդրին» /Fraser, 1980: 342/: Նա առանձնացնում է մեղմացման երկու տեսակ՝ ինքնասպասարկող (self serving) (առաջանում է ինքն իրեն անհարմարություն պատճառելու մտքից) և

ալտրոլիստական (altruistic) (մյուսներին անհարմարություն պատճառելու վախից): Բ. Ֆրեյդերը ենթադրում է, որ թերասությունները չեն նույնացվում մեղմացման հետ, այլ դրանց միջոցով հնարավոր է դառնում մեղմացնել խոսքը:

Զ. Հայլենդը թերասությունները դիտարկում է որպես ցանկացած լեզվական միջոց, որը մատնանշում է կամ տվյալ ասույթի ճշմարիտ լինելու նկատմամբ խոսողի լիակատար պատասխանատվության բացակայություն կամ տվյալ տեղեկությունը վճռական կերպով չարտահայտելու ցանկություն: Թերասությունների վերաբերյալ այս բնորոշումից կարող ենք ենթադրել, որ Զ. Հայլենդը դրանք համարում է ոչ միայն խոսքը մեղմացնելու, այլև խոսքին անորոշություն հաղորդելու միջոց: Նրա համոզմամբ թերասությունների միջոցով գրողը կարող է ներկայացնել տվյալ տեղեկությունը ոչ թե որպես փաստ, այլ որպես կարծիք /Hyland, 1998/:

Մեղմացնող մեխանիզմների իր դասակարգումն է առաջարկում Կ. Կաֆֆին: Այն հիմնված է տվյալ ասույթի երեք բաղադրիչների վրա, որոնց առկայության դեպքում հնարավոր է խոսքը մեղմացնել՝ նախադրույթ (proposition), խոսքային ոճ, որը կիրառվում է նպատակային գործողության համար (illocution) և ասույթի աղբյուր (utterance source): Նա մեղմացնող միջոցները համապատասխանաբար անվանում է խառը բառեր (bushes), թերասություններ (hedges) և պաշտպանիչներ (shields):

Ըստ Կ.Կաֆֆիի՝ խառը բառերը արտահայտություններ են, որոնք նվազեցնում են տվյալ ասույթի բովանդակության նկատմամբ պատասխանատվությունը և կարող են անորոշություն հաղորդել դրա մեկնաբանությանը, ինչպես նաև ազդել տվյալ տեղեկության իրական մեկնաբանության վրա (*almost, about, probably*): Թերասությունները, ըստ նրա, ներառում են խոսքային իրադրության իլլուկուտիվ ուժի շրջանակը, այսինքն, դրանց միջոցով խոսողը հնարավորություն է ստանում խոսակցին ճշգրիտ կերպով հաղորդել տվյալ ասույթի իմաստը (*I think, I guess*): Թերասությունները մեղմացնում են տվյալ ասույթի ուժը՝ նվազեցնելով խոսողի պատասխանատվությունը: Մյուս կողմից, պաշտպանիչները թույլ են տալիս խուսափել տվյալ ասույթի նկատմամբ խոսողի վերաբերմունքից և զերծ մնալ պատասխանատվությունից՝ ներկայացնելով մեկ այլ խոսողի (*according to her estimates, as she suggests*) /Caffi, 2007/: Կ.Կաֆֆիի ներկայացրած մեղմացնող միջոցները, ինչպես նաև Է.Փրինսի, Ջ.Ֆրեյդերի և Չ.Բոսկի առաջադրած անորոշություն արտահայտող միջոցները ընդհանուր առմամբ արտահայտում են միևնույն գաղափարը: Միաժամանակ նշենք, որ Կ.Կաֆֆիի դասակարգման մեջ չի նկատվում հստակ տարանջատում, ինչպես օրինակ Է.Փրինսի, Ջ.Ֆրեյդերի և Չ.Բոսկի ներկայացրած մոտարկիչները, որոնք առնչվում են իմաստաբանությանը և պաշտպանիչները, որոնք առնչվում են գործաբանությանը:

Այսպիսով, կարող ենք եզրահանգել, որ թերասությունները նշանակալից դերակատարություն ունեն խոսքի մեջ՝ դրանց միջոցով խոսողը խոսքը կարող է դարձնել ավելի ընդունելի խոսակցի համար, խույս տալ հնարավոր տարակարծություններից, դրսևորել քաղաքավարություն, խուսափել տվյալ տեղեկության նկատմամբ պատասխանատվությունից և այլն: Ոսումնասիրությունները նաև ցույց են տալիս, որ թերասությունները գլխավորապես կիրառվում են որպես խոսքը անորոշ դարձնելու, քաղաքավարություն դրսևորելու, ինչպես նաև խոսքը մեղմացնելու միջոցներ:

N. HARUTYUNYAN – *The Role of Hedges in Language: Different Approaches.* – The aim of the present paper is to study the term “*hedging*”, to find out its role and significance in language use. An attempt is made to introduce different approaches towards hedges brought by various scholars who carried out studies on this linguistic strategy, to reveal the generalizations of the conclusions, at the same time singling out specificities of each to the approach. The study shows that hedges are used for various purposes. Three main functions are differentiated: hedges used to express vagueness, to display politeness, to mitigate speech

Key words: communicative strategy, metalinguistic operators, hedges, uncertainty, doubt, politeness, mitigation of speech